

PAPER DETAILS

TITLE: Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bazı romanlarında kenar mahalleler

AUTHORS: Haluk Öner

PAGES: 131-143

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/672719>

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bazı romanlarında kenar mahalleler**Haluk ÖNER¹****APA:** Öner, H. (2019). Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bazı romanlarında kenar mahalleler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 131-143. DOI: 10.29000/rumelide.541001**Öz**

Mahalle; sosyal hayatın yerlilik vurgusu yapan, kültürel, ekonomik açıdan benzer insanları bir araya getiren yahut benzemeyenleri yakınlaştıran, aidiyet hissini mekânla özdeşleştiren dinamik unsurlarından biridir. Kenar mahalle de bu dinamiğin içinde ekonomik, kültürel, ahlaki açıdan ve dil bakımından çevrede kalan; merkezle oluşan uzak mesafeyi gösteren, gündelik hayatı ayrıntılarıyla yansıtan müesseselerindendir. Bu yönüyle kentleşme olgusunun somutlaştığı zamanlardan itibaren edebi eserlerin önemli mekânlarından ve sosyolojinin ilgilendiği alanlardan biri olmuştur. Hüseyin Rahmi Gürpınar, Türk edebiyatında kent kimliğinin henüz yerleştiği dönemlerden itibaren kenar mahalleleri eserlerine yansıtan romancılardan biridir. Yazar, kenar mahallelerin ve buradaki insanların görünümünü yazma anının gerçeklerine uygun bir bakışla dile getirirken kurguyu da bu gerçeklikten yola çıkarak şekillendirir. Yazarın kenar mahallelerde geçen romanlarında kurgu ve kurgudaki çatışma unsurları, buralarda yaşamakla doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla kenar mahalle, yazarın dünyasında yalnızca bir mekân unsuru olmanın ötesinde sınıf farklılığının, canlı ve renkli kent hayatının, yoksulluğun, alt kültür pratiklerinin görüldüğü gündelik hayat müessesesidir. Bu makalede üretken bir yazar olan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın kenar mahalleleri, buralardaki insanları ve hayatları yansıtmada bağlamında temsil değeri olan 13 romanı incelenecektir. Kenar mahallelerin nasıl tasvir edildiği, buralarda yaşayan ve romanların kişi kadrosunu oluşturan insanların ele alınma biçimleri üzerinde durulacaktır. Yazarın romanlarında kenar mahalleleri ele almasının sebepleri üzerinde durulacaktır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın kenar mahalleleri ve insanlarını bir sınıf sorunsalı olarak değerlendirip değerlendirmede de sorgulanacaktır.

Anahtar kelimeler: Hüseyin Rahmi Gürpınar, kenar mahalle, gündelik hayat, roman.**Outskirts in some of Hüseyin Rahmi Gürpınar's novels****Abstract**

Neighborhoods are dynamic environments of social life, in which there is an emphasis on locality. They bring people from similar backgrounds together or make people from different backgrounds familiar with each other. Neighborhoods make people associate themselves with their environment. Outskirts, on the other hand, are peripheral areas, which lay behind neighborhoods in economical, cultural, moral, and linguistic aspects. Despite being lively and colorful places, outskirts represent remoteness from center. These characteristics of outskirts have made them significant places for sociological and literary works, since the times when the phenomena of urbanization became concrete. Hüseyin Rahmi Gürpınar is one of the authors who have touched upon outskirts in their works, since the times when the fact of urbanity newly emerged. He deals with outskirts and people living in outskirts with a realistic point of view, and shapes the fiction in accordance with this reality.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bartın, Türkiye), honer@bartin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5979-180X [Makale kayıt tarihi: 03.02.2019-kabul tarihi: 13.03.2019; DOI: 10.29000/rumelide.541001]

The fiction in his novels about outskirts, and the elements of conflict are all directly related to the life in those outskirts. In this sense, the term 'outskirts' in his novels represents not only a setting, but also a place where there are class differences, poverty, sub-cultural practices, and yet a lively and colorful life. This article deals with thirteen novels of a productive author, Hüseyin Rahmi Gürpınar, upon interpreting how he has approached the phenomena of outskirts, how he has depicted those places, and how he has treated with the characters in his novels. As well as dealing with the reason for why he centers his novels on outskirts, it will also be questioned whether Gürpınar regards the outskirts, and people of outskirts as problematic resulting from class differences.

Key words: Hüseyin Rahmi Gürpınar, outskirts, daily life, novel.

Giriş

Mekânların gündelik yaşamı, toplumsal hayatı, yerliliği, hatırlamayı, kültürü ve kültürel belleği yansıtmaya gibi pek çok temsil değeri vardır. Bu değerler; insanın toplumla temas kurma biçimini, insan ve toplumun değişim serüvenini hafızaya aktarır ve geçmiş bir duyguya dönüştürme gücüne sahiptir. Bireylerin ve toplumların mekânla münasebeti, aidiyet, yerlilik gibi hislenmelerin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Bu hislenmelerin tarihi de değişimin hikâyesini oluşturur. Bu bakımdan mekânlar, sanat eserlerinde somut biçimde anlatıldıkları kadar duyguların ortaya çıkmasını sağlayan 'itici güç' olarak da ele alınır. Bu itici güçlerden biri olan mahalle, edebi eserlerde kendine bireyden topluma, toplumdan yaşama açılan pencerelerden biri olarak sıkça yer bulmuştur. Türk toplum yapısının önemli müesseselerinden biri olan mahalle, bu niteliğiyle kent kültürünün yerleşmeye başlamasından itibaren edebi eserlerin de önemli mekân unsurlarından biri olmuştur.

"Mahalle bir kente eklemelenme biçimidir. Kentlilik bilincinin ilk oluşum şekli mahalledir. Ancak, mahalle kendi özneliliği ve kimliğini koruma amacıyla içine kapanma tehlikesi de içerir. Bu durumda mahalle amacından saptığı, kentten uzaklaştığı, koptuğu için kendi varlığını tehlikeye sokar." (Alver, 2013: s.26) Sözlüklerdeki tanımında köylerin de yerleşim birimlerinden biri olarak kabul edilmesine rağmen pratikte kent kimliğini pekiştiren mahalle; Türk sosyal hayatında birbirine benzeyen insanları bir araya getirir yahut benzemeyenleri benzeştirir. Bireyin toplumla kurduğu ilişkide aidiyet hissini pekiştirir ve kentin tamamıyla kültürel ilişki kuramayan insanın sınırlı da olsa kültürel hayata eklemelenmesini sağlar. Mahalle kentlerde sınıfsal yapının belirmesini sağlayan müesseselerden biridir. Merkezle çevre arasındaki ilişkinin sınıfsal boyutunu ortaya çıkarır. Kenar mahalle, bu sınıfsal yapının aşağı tabakasının yaşadığı, merkezle arasına uzak mesafeler koy(dur)ulan mekândır. Kenar mahalle, merkezle fiziksel bir uzaklıktan çok ekonomik, kültürel ve ahlâki açıdan oluşan mesafeyi gösterir. Fakirlik, metruk binalar, argo ve yerel ağız arasında gidip gelen kelime dünyası, eğlenme biçimlerindeki sıradanlık gibi pek çok husus kenar mahallelerin kimlik özellikleridir. Şehir planlamalarında arzu edilen estetik yapılanmanın bir parçası ol(a)mayan kenar mahalleler, edebiyatın sosyolojik imkânlarının görülmesi bakımından da önemlidir. "Temelde edebiyat-toplum ilişkisini kurcalamak ve her iki alan arasında kopmaz bağların mevcudiyetini dile getiren" (Alver, 2006: 11) edebiyat sosyolojisi, edebi eserlerde kenar mahallenin varlığını sınıfsal, ekonomik, kent kimliği ve gelişimi gibi pek çok alan üzerinden inceleyebilir.

Türk edebiyatında Ahmet Rasim, Halide Edip, Refik Halit Karay, Sait Faik Abasıyanık, Orhan Kemal, Yaşar Kemal gibi yazarların kenar mahallelere ve sokağa olan dikkatleri üst seviyededir. Bu yazarlar arasında Ahmet Rasim'in eserlerinde ve gazete yazılarında mahalleler ve sokakların ayrıcalıklı bir yeri vardır. Ahmet Midhat geleneğinden gelen Ahmet Rasim'in mahalle ve sokakların temizliğinden

gürültüsüne, kalabalığından düzensizliğine kadar hemen her ayrıntıya yer verdiğini belirten Şerif Aktaş, yazarın bu dikkatiyle bütün bir mahalle fotoğrafı çektiğini belirtir. (Aktaş, 1997: 55-128)

Türk edebiyatında kent kimliğinin henüz yerleştiği dönemlerden itibaren kenar mahalleleri eserlerine yansıtan Hüseyin Rahmi Gürpınar, buralardaki hayatın nasıl değiştiğini kronolojik olarak gözler önüne serer. Kenar mahalle yaşamının geçmişten bugüne nasıl değiştiğini yahut hiç değişmeyen hususlarını değerlendirmek için de sosyolojik imkânlar sunar. Ahmet Hamdi Tanpınar, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ı hayatı halk odağında romana yansıtan yazar olarak nitelendirir: "O halkımızı ve hayatımızı tanıyan muharrirlerdendir. Fakat asıl edebiyatımıza sokak onunla girmiştir." (Tanpınar, 1995: 67)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bütün romanlarında kenar mahallelerin ele alınma biçimi üzerine yapılacak bir araştırma, makale sınırlarını aşacağı için bu çalışmada yazarın kenar mahalleleri anlatan, genellemeler yapılabilecek, temsil değeri olan on üç romanı ele alınacaktır. Ancak öncelikle yazarın eserlerinde kenar mahalleleri, gündelik hayatın bir müessesesi gibi ele almasının nedenleri üzerinde durulmalıdır. Yazarın bu tercihinin kendi tecrübeleri ve edebi anlayışıyla ilgili olduğu söylenmelidir:

1.1. Otobiyografik unsur olarak kenar mahalleler

Jan Assman, hatırlama ve belleğin bireyin ait olduğu toplum ve toplumların yapısı sayesinde oluşabildiğini söyler. Assmann'a göre bellek, bireye ait olsa da var olmak için topluma ihtiyaç duyar:

"Bellek insanın sosyalizasyon sürecinde oluşur. Evet bellek her zaman bir bireye "ait"tir, ama bu bellek toplumsal olarak belirlenir. Bu yüzden "toplumsal bellek" mecazi bir ifade olarak algılanmamalıdır. Kuşkusuz toplumlara "ait" bir bellek yoktur, ama toplumlar üyelerinin belleğini belirler. En kişisel anılar bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşur. Sadece başkalarından öğrendiklerimizi hatırlamayız, aynı zamanda onların anlattıklarını, anlamlı diye vurguladıklarını ve yansıttıklarını da hatırlarız." (Assmann, 2015: 44)

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarına kendi hayatından, tecrübelerinden ayrıntıların yansımada da belleğin toplumsal yapı ile kurduğu doğrudan ilişkinin etkisi büyüktür. Bu ilişkinin ana mekânlarından biri kenar mahallelerdir. Yazarın kenar mahalleleri mekân olarak tercih etmesinde çocukluğunun buralarda geçmesinin payı vardır. İstanbul'un Ayaspaşa semtinde doğan yazar, küçük yaşta annesini kaybettiği ve hünkâr yaveri olan babası çoğunlukla İstanbul dışında görev yaptığı için çocukluğunun büyük kısmını teyzesinin Aksaray'daki konağında geçirir. (Gürpınar, 1999: 9) Aksaray'da -romanlarında anlattığı kenar mahallelere benzer bir yerde- büyüyen yazar, kadınlarla iç içe geçen çocukluk yıllarını eserlerine yansıtmıştır. Kenar mahallelerde ekonomik yapı, gündelik yaşam ve insan ilişkileri ile şekillenen toplumsal yapı, yazarın belleğinin oluşmasında ve bu belleği yansıtmada etkilidir. Şerif Aktaş yazarın bilhassa kadınlarla iç içe geçen çocukluk yıllarının ve bu yıllarda yaşadığı yerin, aldığı eğitimin -yani belleğini oluşturan toplumsal yapının- onun eserlerindeki içerik ve üslubu etkilediğini belirtir:

"Bu kadınların konuşmalarını ve bunları ziyaret eden kadınların anlattığı masalları dinleyerek büyür. Bu itibarla onun şuurlu çocukluk devresinde ufkunu, ananevi hayat tarzını sürdüren bu kadın dünyası sarmıştır denilse hata edilmez. Hüseyin Rahmi, bütün hayatı boyunca bir yönüyle Yakup Ağa Mahallesindeki bu ev çevresine bağlı kalacak, orada dinlediklerini ve gördüklerini büyük şehir hayatının geniş kadrosu içinde anlatacaktır. Bu evde kazanılan bakış tarzı, okuduklarıyla zenginleşecek, gördükleriyle renklenecektir." (Aktaş, 1990: 237)

Şerif Aktaş'ın işaret ettiği yazarın çocukluğunu geçirdiği Yakup Ağa Mahallesi, farklı adlarla romanlarında da görünür. Örneğin *Son Arzu* (1922) romanında 'şehir hayatının geniş kadrosu' içinde tasvir edilen mahalle ve mahalle insanları Yakup Ağa Mahallesi'ne benzemektedir.

İlber Ortaylı da kenar mahalleleri ve mahalle kadınlarını bu kadar canlı anlatabilmesini, Hüseyin Rahmi'nin gündelik hayata bağlılığına ve bu hayatın içinde merak uyandıran hususlara kulak kabartmasına bağlıdır:

"Hüseyin Rahmi'ye bakınız; kadınları daha fazla tanır ve gerçekten kenar mahalle kadınının bütün lisanını, bütün çevresini ustalıkla işler. Ama burada erkek yoktur. Çünkü Hüseyin Rahmi'nin gözlemleri aslında oturduğu yerde edinilmiştir. Evine bohçacı, dellal, mahalle kadınları gelip gider. Mesela bu tiplerden birinin Müberra Hanım olduğunu rahmetli Ercüment Siyavuşoğlu'ndan dinledim. Heybeliada'ya Hüseyin Rahmi'ye giden Müberra Hanım, bütün yıl içinde başka konak ve evleri de gezen, canlı İstanbul haber bülteni ve folklor abidesi olduğu Şüphesiz bir İstanbul hatunu... Dolayısıyla kadınlarla iyi diyalog kuran yazar, İstanbul'un her sınıf kadınına da iyi çiziyor; onların dilini ve çevresini verebiliyor." (Ortaylı, 2010: 162)

Ortaylı'nın işaret ettiği bu ayrıntı, yazarın kenar mahalle kadınlarını anlattığı hemen her romanında görülmektedir. Örneğin *Kuyruklu Yıldız Altında Biz İzdivaç*, (1912) romanındaki Emeti Hanım, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın kadınlarla iç içe geçen çocukluk yıllarının etkisiyle ortaya çıkmış bir roman kişisidir. Hüseyin Rahmi'nin evine giren 'bohçacı, dellal, mahalle kadınları' onun romanlarındaki kişi kadrosunda da yer alır. Dolayısıyla yazarın romanlarındaki bu kişi kadrosuna, konuşulan dile, mekânların tasvir edilme biçimine bakıldığında eserlerdeki kenar mahalle ayrıntılarının pek çoğunun tecrübeden (yaşanmışlıktan, tanıklıktan) damıtılan gerçeklikleri yansıttığı görülecektir.

1.2. Edebiyat anlayışının yansıması olarak kenar mahalleler

Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Midhat Efendi'nin gündelik hayat, toplumsal değişim, modernleşme tecrübeleri, mikro ekonomi, alafrangalık ve geniş bir coğrafyayı içeren roman anlayışını devam ettirmiş ve natüralizmden etkilenmiştir:

"Abdülhak Hâmid'in 'Türkler'in Emile Zola'sı' olarak nitelediği Hüseyin Rahmi'nin eserleri, Tanzimat'tan beri hızla değişen ve pek çok sosyal hâdiseye sahne olan cemiyet hayatımıza âit çok çeşitli meseleleri, eğilim ve yönelişleri öğrenmek isteyenler için, oldukça zengin bir kaynak durumundadırlar. Tesirinde kaldığı 'natüralist roman' anlayışının da bir gereği olarak, romanlarında zaman zaman en müstehcen, en bayağı tasvirlerle ve söyleyişlere de yer vermekten çekinmemiş olan romancı, eski İstanbul hayatının en göz alıcı, en tipik kişi ve olaylarını canlandırmış, bu hayatı, yarattığı çok enteresan şahıslar marifetiyle bir ayna gibi yansıtmıştır." (Özbalcı, 1991: 207)

Önder Göçgün, Hüseyin Rahmi'nin natüralizmden büyük ölçüde etkilendiğini ancak bu etkiyi yerli değerlerle yansıttığını belirtir:

"Gerçekten, edebi tavrı açısından Hüseyin Rahmi tam bir natüralist değildir. Emil Zola'yı, ancak telakkileri cihetiyle benimsemiştir. Dolayısıyla, romanlarının konularını ve kahramanlarını tesbitte, yüzde yüz yerli kalmaya bilhassa itina göstermiş; lâkin şahıslar kadrosunu, daima fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik şartları ve irsiyet özellikleri ile değerlendirmiştir. Bunu yaparken de, genellikle her seviyede zikzaklar çizen, şahsiyeti zeminine oturmamış, anormal durumdaki tipleri mizah yoluyla ve ironik bir üslûpla ele alan, tahlile ve -Natüralistler'den ayrı olarak - bir de tenkide tabi tutan muharrir; böylece, roman tekniğini dayandırdığı "sosyal hiciv"i, seçkin örneklerini sergilemiştir." (Göçgün, 1987: 722)

Göçgün'ün bahsettiği yerli değerler; modernleşme eleştirisi, gerçekçi bir roman atmosferi oluşturma, gündelik hayatı renkli yönleriyle de yansıtabilme gibi yazarın roman anlayışını oluşturan temel unsurların yerleşmesini sağlar. Gürpınar'ın kendi toplumunun gündelik hayat ayrıntılarını yansıttığının eserlerine gerçekçilik kadar içtenlik kattığı da görülür. Mehmet Kaplan, yazarın natüralist ve realist edebiyatın ilkelerine bağlı kalmadığı görüşündedir: "Hüseyin Rahmi bazı fikir ve usûllerinden faydalanmakla beraber, hayata fazla ciddî ve objektif bir gözle bakan fransız natüralist ve realist ekolünün prensiplerine bağlı kalmamış, gerek vakalarını kurar, gerek tiplerini yaratırken gazete

okuyucularını uyandırma, eğlendirme maksadıyla çeşitli malzeme, usûl ve vasıtaya başvurmuştur.” (Kaplan, 1997: 460)

Berna Moran, Gürpınar'ın toplum hayatını, önemli kırılma anlarından soyutlayarak yansıttığını, Abdülhamid devrinden Cumhuriyet'e kadar tanıklık ettiği önemli değişimleri eserlerinde ele almadığını söyler. (Moran, 2000: 115) Berna Moran, siyasi-toplumsal gelişmelerin Hüseyin Rahmi'nin eserlerinde yer bulmadığını, daha çok bireyin uzamsız yaşantısının metne taşındığını ileri sürer. Ancak Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın sıradanlığı olduğu gibi yansıttığı romanlarında hikâyenin arka planında tarihi-siyasi olaylara da yer verilmiştir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul sokakları aktarılırken romanın merkezindeki karakterin yalnızca hayatı doğallıkla sunulabilmiştir. Berna Moran'ın kastettiği ayrım, bireysel-toplumsal karşıtlığıdır. Sevengil'in kişi kadrosunu kimlerden oluşturduğuna dair tespitleri, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserlerinin arka planında bu karşıtlığı ele aldığını gösterir:

“Halk için yazan yazar, konularını halkın yaşayışından, duygusundan, düşüncesinden, konuşuşundan aldı. Üstadın romanlarını okurken, bu kitaplardaki kahramanları bir bir tanır gibi olurum. Onlar yazarın düşlem gücünün yarattığı tiplerdir ama bu hayal âleminin yarattıkları, sokakta dolaşan, vapura, tramvaya, trene bineni sizinle konuşan, benim yanımda oturan gerçek insanlardan hiç de başka türlü değildir.” (Akt. Akçam, 2006: 127-128)

Realist yahut natüralist olduğuna dair kat'i bir hükme varmanın zorluğu, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın kenar mahalle hayatını eserlerinde gerçekçi bir tavırla yansıttığı gerçeğini değiştirmez. Bu bakımdan kenar mahalleler; yazarın yerli değerler, toplumsal eleştiri, natüralizm ve realizmle şekillenen edebi anlayışını yansıtabileceği en uygun mekânlardandır. Kenar mahalleler, hem fiziki görünümü hem de insanları, insanların hayat tarzı ile yazarın edebi anlayışını yansıtabileceği yerlerdir. Bu nedenle yazar, İstanbul'un kenar mahallelerini, burada yaşayan insanların fakirliğini, dilini, merkezde (kentin kendisinde) nasıl davrandıklarını ve nasıl karşılandıklarını; çevrede (kendi mahallelerinde) nasıl yaşadıklarını anlatabilmiştir.

2. Kenar mahalleler ve kenar mahalle tasvirleri

Hüseyin Rahmi Gürpınar, kenar mahalleleri, çoğunlukla eskimiş yahut metruk binaları; dar, kirli, harap sokakları; sefil, özensiz giyinen insanları ile tasvir eder. Yazarın seçtiği kenar mahalleler İstanbul'dadır. “Yazarın romanlarında anlattığı, tasvir ettiği mahallelerin sokakları dar ve dolambaçlı olup buradaki evler dip dibe hatta neredeyse üst üste haldedir. Evlerin bu nizamsızlığı nedeniyle hava akışı dahi sağlanamamakta, bazı evler bu konum sorunu nedeniyle güneşten yeteri kadar istifade edememektedir.” (Taştan ve Oto, 2014: 407) *Kesikbaş* (1942) romanı, Kumkapı, Taksim, Eyüp, Sirkeci, Kâğıthane'nin kenar mahalleleri, Fatih'teki Kızlarağası ve Ahırkapı mahallelerinde geçmektedir. *Efsuncu Baba* (1924) romanı Fatih Bindirbirek'te; *Şeytan İşi* (1933) Samatya'da; *Mezarından Kalkan Şehit* (1928) Kartal ve Soğanlık'ta; *Utanmaz Adam* (1934) Balıkpazarı, Eyüp ve Balat'ta geçmektedir. Bu mahalleler romanlarda büyük ölçüde asli mekânlar olsa da kimi zaman yalnızca bir uğrak yeri olarak görünür. *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* romanındaki tasvirler, yazarın mahalle ve sokağı eserlerinde nasıl anlattığına dair genel bir görünüm sunar:

“Aksaray'daki evlerinin en üst katında seçtiği yazı odasının penceresinden Topkapı taraflarına doğru bazan üzüntüyle, acı acı bakardı. Uzun ve âdeta iyileşmez görünen bir sefalet altında kaşşamış, kararmış, çarpılmış evlerin, koyu koyu yosun tutmuş damların bütününden sızan kederden sıkılır, sonra duvarlarının yüzünde, kiremitleri arasında biten dam korukları, kuzu kulakları, yapışkanlarla âdeta birer türbeye dönmüş, delikleri, kovukları kargalara, çaylaklara, baykuşlara yuva olmuş bu damların altında geçirilen o aşın fakir, o gamlı hayatı düşünür, gözleri sulanır, o üzüntüyle bütün bu memleket halkına şöyle bir nutuk çekerdii.” (Gürpınar, 1972: 26)

Yazar, yoksul ve sarhoş Nazif Efendi'nin kuyuya düşmesi ve bu kuyudan kesik bir başın çıkmasından sonra polisiye bir romana dönen *Kesikbaş*'ta ayrıntılı kenar mahalle tasvirlerine yer vermez. Ancak kuyular ve çukurlar belediyelerin ilgisizliği yüzünden kenar mahallelerin alıştığı görüntülerdendir. Nafiz Efendi de bu sorunu dile getirir:

"Bunlar kuyu değil... Belediyenin ebnayı sebil için kurulmuş kapanları... Haydi ben sarhoşum bastığım yeri bilmedim düştüm... Ya benden evvel buralara kaç ayık adam yuvarlandı? Vay ineğini davarını suladıklarım... Sıhhiye idaresi hummadan veremden daha bilmem nelerden ölenleri bir bir yazıyor da kuyularda telef olanları neden ölüm cetveline ithal etmiyor?" (Gürpınar, 1963: 12)

Kenar mahallelerin fiziki görünümünün vazgeçilmez parçası olan çukurlar, yazarın bazı romanlarında buralardaki zorlu hayatı ifade etmek için kinayeli olarak kullanılır. *Efsuncu Baba* romanında Agop ve Kirkor'un çalıştığı iplikçinin tasvir edildiği cümlelerde bu kinayeli söyleyişi görmek mümkündür:

"Bin bir direk! Sayan yok ya... bu sayıda pek mübalağa olsa gerek... Gerçeği anlamak için bu sütunları saymak, saydırmak niyetinde değiliz. Merak edenlerin keyiflerinde de karışmayız... Bu rutubetli tarihi mahzenin loş serinliği içine iki Ermeni delikanlısı elemgelerini kurmuşlar, iplik eğiriyorlar. Dünyadan çok ahret ortamına giren, yarı karanlık bu geniş çukurların içindeki tekdüzen işlerinin usancını dağıtmak için boğazlarını yırtar yırtar şarkı söylüyorlar. Fakat ne bestede usul var, ne güfte de anlam..." (Gürpınar, 1966: 79)

Hüseyin Rahmi Gürpınar kenar mahalleleri, bütünlüklü görüntülerle tasvir etmek yerine kuyu, çukur gibi bu mahallelerin harap görüntüsünü tamamlayan ayrıntılarla verir. Bu mahallelerde insanlar arasında iletişimi sağlayan, eğlence, haber ve dedikodu merkezi kahvehaneleri de fiziki görünümünden çok işlevselliği ile anlatır. Örneğin *Ben Deli miyim?* (1925) romanında kimilerinin 'gazino' da dediği kenar mahalle kahvesi, her tür insanın girip çıktığı bir hayat okulu gibidir.

"Semtimizde büyücek bir kahve var. Gidip oturanların onurlarını okşamak için buraya "gazino" diyenler de var. Bin bir deliliğime katılarak şimdi bende yeni bir merak daha پیدا oldu. Kendi kendime bir tımarhaneler müfettişliği takındım. Her tarafı dolaşıyorum. Rastladığım yarım delilerin halleriyle yakından alâkalanmaya uğraşıyorum. Ah efendiler, divane görmek için Topbaşı'na kadar niçin zahmet ediyorsunuz? Mahalle kahvelerini, Şehzadebaşı çayhanelerini dolaşınız. Dünyanın en büyük şairlerini, ediplerini, tenkit yapanlarını, iktisatçıları, siyasilerini, sanatçıları, hepsini, hepsini oralarda görürsünüz." (Gürpınar, *Ben Deli miyim?* 1972: 37)

Bu kahvehaneyi; kenar mahalle hayatının okulu olarak anlatsa da buradaki cahilliği ironik bir dille eleştiren yazar, mahallelerdeki bütün tipleri bir araya getiren sahne olarak değerlendirir.

Türk edebiyatında Beyoğlu, modernleşme pratiklerinin gayri ahlâki yönünü gösteren bir sahnedir. Ali Şükrü Çoruk'a göre Beyoğlu, romanlarda 'eğlence yerleri, randevuhaneleri, alışveriş yerleri-mağazaları, kozmopolit yapısı ve yanlış Batılılaşmanın merkezi olma özellikleriyle anlatılmıştır. (Çoruk, 1995: 329-350) Hüseyin Rahmi Gürpınar da gazino, eğlence yerleri, randevuevleri ile Beyoğlu'nu İstanbul'un arka mahallelerinden biri olarak ele almıştır. Bu nedenle onun romanlarında Beyoğlu da kenar mahallelerden biri olarak görülmelidir. *Ben Deli miyim?* romanında Şâdan ve Kalender Nuri, zamanlarını Beyoğlu'nun arka mahallelerinde geçirmektedir: "Dünyanın kendilerine acımasız davrandığından yakınan iki arkadaş, günlerini Beyoğlu randevuhanelerinde geçirirler." (Çoruk, 1995: 53) İki arkadaşın gittiği randevu evini Madam Fedrona işletir. Burada insanların birbirini tanımaması, gündelik hayatta karşılaşmaması için özen gösterilir. *Billur Kalp* (1926) romanında Semih Atıf Bey ve İzzet Saim, Madam Savaro'nun Beyoğlu'nda randevu evi olarak işlettiği otele ve buradaki gazinolara giderler. Beyoğlu, romanda fiziki olarak da kenar mahalle biçiminde tasvir edilir:

“Otomobil, Beyoğlu’nun dar, kuyu gibi havasız yan sokaklarının köşelerinden kıvrıla kıvrıla aktıktan sonra, sık bir ormanda birbiriyle yarışan ağaçlar gibi hep boyuna uzanmış yüksek kâgir evlerden birinin önünde durdu.” (Gürpınar, 1967: 75)

Tutuşmuş Gönüller (1926) romanında da Lemiye, Behçet Hilmi Bey’le ailesinin onaylamadığı aşkı yaşamak için Beyoğlu Menekşe Sokak’ta bir evde yaşar. Hüseyin Rahmi’nin romanlarında Beyoğlu, ahlâkdışı yaşamın merkezi olması bakımından da kenar mahallelerden biri olarak değerlendirilmelidir.

Yazar, kenar mahallelerin modernleşme bilincini oluşturacak ve bu bilinci mekân mimarisinden insanların karakterine kadar her ayrıntıda yansıtacak bir altyapıya sahip olmadığını farkındadır. Bu düşüncesi, yazarın kenar mahalleleri kimi zaman modernleşmeye ve modernleşme estetiğine aykırı bir görüntü olarak sunmasına neden olur: *Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu* (1927) romanında anlatıcının girdiği sokağı, ‘sıçan yoluna benzetmesi, yazarın bu mahallelere bakışında odağa modern bilinci yerleştirdiğini gösterir:

“Yangın yerlerinden bir sokağa girdik. Bakına bakına yürürken sağda köşe başında bir bakkal ve duvarda ‘Saatçi Sokağı’ yazısını gördük. Saptık. Boyaları kaybolmuş, kaplamaları kararmış, saçakları dökülmüş, sık kasvetli evlerin arasından eğri büğrü uzanan bir yoldan yürüyorduk. Gide gide, gökyüzü tepemizde ince ince görünmeyecek bir hale geldi. Sokak o kadar daraldı. Evler saçak saçığa birbirine yaklaştı. Kendimizi daha güvertesi çatılmamış bir geminin omurgasından gidiyoruz sandık. Süleymaniye’de yanan Şeftali Sokağı buna nispetle geniş bir cadde sayılır. Bu sıçan yolundan kurtulduk.” (Gürpınar, 2012: 278)

Mekânın tasviri, doğrudan modernleşmeye aykırı olması bağlamında yapılmamıştır. Ancak sokağın tasvirine anlatıcıyı boğan bir ruh halinin eklenmesi, sokağın ‘sıçan yoluna’ benzetilmesi küçümseyici bir bakış açısı olduğunu gösterir. Hüseyin Rahmi’nin düşünce dünyası dikkate alındığında bu küçümseyici tavrın gerçek nedeninin modernleşme estetiğini bozan bir mekân eleştirisi yapmak olduğu düşünülebilir. Zeki Taştan ve Elif Duran Oto, yazarın genelde İstanbul’a özelde mahallelere bakışında ‘Batı’yı’ merkeze alan bir çıkış noktası olduğunu belirtir: “Nitekim yazarın kentin fiziki unsurlarını bir medeniyet olarak kabul ettiği Batı medeniyeti ile geri kaldığını düşündüğü Doğu medeniyeti ve Osmanlı toplumunu birçok açıdan kıyaslar. Bu kıyaslamaların birçoğunun da şehircilik konusuna odaklandığını görürüz.” (Taştan ve Oto, 2014: 407)

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın, istisnai olarak İstanbul’un dışına çıktığı romanlardan biri olan *Eşkıya İninde* (1935)’de kenar mahallelerde yaşamının baskısını İzmit-Değirmendere’ye geldikten sonra fark eden anlatıcı, anlatıcının kayınbiraderi Hikmet Enis ve evin emektarı Murtaza’nın gözünden dile getirilir: “Süleymaniye’deki havaleti sık binaların loşluğuna gömülmüş mahallemizin sıkıntısı içinde boğulmuştuk. Şimdi, kırlardan, denizlerden koşup gelen bu saf havayı yuttukça sanki her teneffüsümüzde kalbimize ferahlık, damarlarımıza sıhhat doluyordu...” (Gürpınar, 1963: 11) Bu sözler, kenar mahallelerin harap yerler olsa da burada yaşayan insanlara kendilerini kentli hissettirdiğinin de göstergesidir.

3. Kenar mahalle insanları

Hüseyin Rahmi Gürpınar, kenar mahalle insanlarını çoğunlukla açlık sınırında, yoksulluk içinde, bakımsız görünüşleri; argonun ağırlıklı olduğu kenar mahalle dili ile anlatır. Efdal Sevinçli, yazarın kişi kadrosu içinde kenar mahallede yaşayan insanların önemli bir yer teşkil ettiğini söyler:

“Yaşadığı yılların toplumsal yapımızda yer alan çok değişik insan tiplerini; yerli, göçmen, azınlık kişilerini ana olaya ekleyerek, onların da dünyalarından kesitler vererek yansıtan Gürpınar’ın romanlarında, tanıttığı konak yaşamlarının, kenar mahallelerin kahramanları arasında hizmetçiler,

beslemeler, uşaklar, kapıcılar, aşçılar, kalfalar, halayıklar, arabacılar oldukça önemli yer tutar.”
(*Sevinçli*, 1990: 174)

Sevinçli'nin bahsettiği kenar mahalle insanları, *Son Arzu* (1922) romanında genel görünümleriyle tasvir edilir:

“Caddeden akan kalabalığın içinde kol kola gezen haytaları İstanbul'un salma gezen kopukları, bir para diyenin üzerinde kalan bitikleri, ceketlerini omuzlarında taşıyan yanıkları, bıyıkları kalemis yağıyla burulmuş altmış paralık mezat malı lavantası kokan uşak bozuntuları, mor kadife yelekleri üzerinden kalın kordonlar sarkan kaba kalantor şıkları, yanları yırtmaçlı kumaş boy entarileri üzerine pardösü veya ceket giymiş Tahtakale yosmaları, bulaşık bezi gibi kokan yağlı fesli aşçı çıraqları...”
(*Gürpınar*, 2012: 17)

Zeki Taştan ve Elif Duran Oto, yazarın kenar mahalle insanlarını yoksulluk ve ahlâki çöküntü içinde anlattığını tespit etmiştir: “Hüseyin Rahmi Gürpınar için yoksulluk önemli bir duraktır... Yoksulların yaşadığı mahalleler ve içinde bulundukları zorlu yaşam koşulları anlatılırken yoksulluğun doğurduğu türlü sonuçlar da roman kurgusu içinde yer bulur... Yoksul mahallelerde ahlaki anlamda bir çöküşün söz konusu olduğunu da romanlarda görmekteyiz.” (Taştan ve Oto, 2014: 285-286)

Hüseyin Rahmi'nin romanlarında kenar mahalle insanları, argoyle yerel ağız arasında gidip gelen bir kelime dünyasına sahiptirler. Bu kelime dünyası, onların fakirliğini, kent kültüründen uzak hayatını, ahlaki çelişkilerini tamamlar. *Son Arzu* romanında ramazan eğlencesine giden iki 'Anadolulu' arkadaşın diyalogları, kenar mahalle insanının söz varlığı ile şekillenen dünyasını da yansıtır. İki arkadaş ramazan eğlencesinde daha önce görmedikleri bir kadın afişinin önünde gösterinin nasıl olacağı üzerine düşünürler ve dar dünyalarını yerel ağızın kendilerine sunduğu kelime dünyasıyla gösterirler:

“- Ulan İrecep ne bahıyon öyle?

-Senin nene gerek ki? Bırak ki baham

-Ulan eşehliğin lüzumu yoh. Bahacahsan bu karının canlısı var. Gireh de ona bahah

-O da öyle tombul mu ki?

-Öyle tombul ki, seninle ikimiz ahan yan yana gelseh yine kucahlamıyah” (*Gürpınar*, 2012: 15)

Aynı romanda bahsedilen ramazan eğlencesindeki bir külhanbeyinin kullandığı argo, onun yaşama biçimini de gösterir: “Yavaş be! Tevekkeli yaradan seni böyle işlememiş. Sapanı gördük, pes dedik Deminden şurada boyuna bir tek içirdin, gördüm. Herif bir çekişte matiz oldu.” (*Gürpınar*, 2012: 19)

Yazarın romanlarındaki kenar mahalle insanlarının kaderi buralarda yaşamaları ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin *Kesikbaş* romanında yoksulluktan nasibini almış Nafiz Efendi'nin sarhoşluğu yüzünden kuyuya düşmesi ve bu yüzden bütün İstanbul'a bir cinayet haberi vermesi; *Efsuncu Baba*'da iplikçide çalışan Agop ve Kırkor'un Ebufazıl Enveri Bey'e kanıp definenin peşinde koşması; *Billur Kalp*'te fakir bir genç kız olan Mürvet'in içki içtiği, randevuevine düştüğü için intihar etmesi; *Şeytan İşi*'nde Hayriye Hanım'ın okuma yazma bilmediği için komşusu Muammer Bey'in şakasına inanıp sakladığı birikiminin bulunacağı vehmine kapılması ve bu vehim yüzünden paralarını yakıp altınlarını lağıma atması; *Tutuşmuş Gönüller*'de mahalle kültürü ile yetişmiş Kasım Necati'nin Lehime'nin metres hayatından yaptığı çocuğu bulup Lehime'yle evlenmeyi kabul etmesi, bu karakterlerin kenar mahallede yaşamaları ile doğrudan ilgilidir. Kenar mahallelerin onlara sunduğu yahut sunamadığı imkânlar romanlardaki çatışma unsurunu oluşturur ve romanların kaderini tayin eder.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, kenar mahalle insanları arasında mahalle kadınlarına ayrı bir yer ayırmış ve sıkça onların dedikodu, yardımseverlik, namus düşkünlüğü ile beliren yaşama biçimlerini yansıtmıştır. Yazarın mahalle kadınlarını 'eserlerinin hepsinde büyük bir canlılıkla' tasvir ettiğini söyleyen İnci Enginün, *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* (1912) romanını da mahalle kadınlarının romandaki varlığı ve konumuyla değerlendirir: "*Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç*, olumlu birbirine denk, kültürlü bir çiftin, İrfan ile Mediha'nın birleşmesidir. Fakat bu eserde de okuyucunun unutamadığı sahneler, mahalle kadınlarının dedikodularıyla çizilen tipler ve o tiplerin yaşadığı kenar mahallelerdir." (Enginün, 2006: 320) Romanda mahalle kadınları hemen bütün yönleriyle ele alınmıştır. Mahalle kadınlarının temsilini üstlenen Emeti Hanım'ın girdiği diyaloglar ve batıl inançları hayatının merkezine yerleştirmesi, romanda mahalle kadınlarının karakteristiğini de ortaya koyar. Mahalle kadınlarının girdiği diyaloglar onların cahilliğini de ortaya çıkarır:

"Emeti Hanım, alınarak başını duvarın üzerinden biraz daha uzatarak:

– Düşünürüm zahir... Yeğenimin oğlu Behçet'e geçenlerde böyle yapma pırlanta iğneli kuyruklunun biri çarpmış da oğlan yesinden kendini az kaldı bahçedeki dut ağacına asıyordu. Yazık değil mi? Yirmi ikisinde tosun gibi delikanlı...

(Bedriye Hanım) – Şimdi öyle şeyler düşünülecek zaman değil... Bu yukarıki yıldız çarparsa hepimiz tuzla buz olacaktı...

(Emeti Hanım) – Sus kızım içim fena oldu... Kim söylüyor onu?...

(Bedriye Hanım) – (Ulemalar) Kitapta yerini görmüşler...

(Emeti Hanım) – Sen sakla Rabbim cümle ümmeti Muhammedi bu Emeti kulunu da... Kıyamet alâmetleri..." (Gürpınar, 1972: 11-12)

Emeti Hanım'ın "İnanmayınız... İnanmayınız... 'Küllü münecim Kezzap' büyülerine at nalı, tavşan başı... Yine büyük bir büyü yaptılar da onu tutturmak için bu koskoca yalanı ortaya salıverdiler..." (Gürpınar, 1972: 12) cümleleri mahalle kadınlarının batıl inançlara bağlılığına örnek teşkil eder. Romanda -İrfan Bey'in 'kulak kesildiği' 'şamata' çıkaran ve uzun diyaloglarla verilen- konuşmalar, mahalle kadınlarının da argo kullandığını örnekler: "Pek şaştım. O yahni yanak kız da koca buldu." (Gürpınar, 1972: 42)

5. Kenar mahalleler ve sınıf meselesi

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında kenar mahallelerin ve buralarda yaşayan insanların ideal toplumun kimlik özelliklerini yansıtmadığı söylenebilir. Hüseyin Rahmi'nin bu mekân ve insanları, sınıf ayrımının görünür olduğu bir ekonomik ve toplumsal sorun bağlamında ele alıp almadığı tartışılabilir. Bu tartışma sorunsalın hangi açılardan ele alınmadığına dair kavram ve yorumlarla yürütülürse yazarın insan-mekân-toplum ilişkisini nasıl değerlendirdiği daha belirgin biçimde anlaşılabilir. Tartışma kolonyalizm ve Postkolonyalizmin edebiyatla kesiştiği alanda yapılan çalışmalarda beliren ve ilk kez Antonio Gramsci'nin (1891-1937) ortaya attığı 'madun' ve 'maduniyet' kavramlarının Hüseyin Rahmi'nin romanlarında kenar mahallenin varlığını çözümlemek için uygun olup olmadığıyla başlatılabilir. Antonio Gramsci, bu kavramı "devlet ya da siyasi toplum ve 'sivil toplum' arasındaki organik ilişkilerden kaynaklandığını" belirtmiştir. Gramsci'ye göre madun; "ekonomik üretim alanı, siyasi performans, kontrolü sürdürme, özerklik, üretim ve bütünleyici" olarak altı başlık altında incelenebilir. (Gramsci, 2010: 21) Bu kavram sömürgeci zihniyetin pratiklerini adlandırmak ve eleştirmek için kullanılmaya başlansa da süreç içerisinde her açıdan ezilmiş, azınlıkta kalmış, mağdur olmuş kişi ve toplumları da kapsayan bir anlam genişlemesi ile tanımlanmıştır: "Madun terimi, ırk, sınıf, kast, cinsiyet, cinsel yönelim, etnisite veya din açısından toplumun aşağılanan ve hor görülen herhangi bir kişisini veya grubunu ifade eder. Bunun yanında, okuma yazma bilmeyen toplumun alt

katmanlarındaki insanları, az temsil edilen, eğitim görmemiş, yasadışı olmayan fakat bağımlı olan grupları ve elit olmayan kültürel grupları da simgeler.” (Güneş, 2017: 393) Kavramın genelleşen ve genişleyen bu tanımına bakıldığında Hüseyin Rahmi'nin romanlarında kenar mahallelerin maduniyet bağlamında anlatıldığı düşünülebilir. Ancak yazar, 'alt katman'da yer alan insanları anlatırken onların ezilmişliğine, mağduriyetine sıkça vurgu yapmaz. Bunun yanında onun romanlarında kenar mahallelerde yaşayan insanların azınlık olarak değerlendirildiği de söylenemez. Bu bakımdan madun kavramının Hüseyin Rahmi'nin romanlarındaki kenar mahalleleri temsil ettiği söylenemez. Yazarın bu mahalleleri, zaman zaman canlı hayat manzaralarıyla tasvir etmesi de bu kavramın yazarın romanları için geçerli olamayacağını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Hüseyin Rahmi'nin romanlarında kenar mahallelerin; -azınlığın, mağduriyetin, dışlanmışlığın yaşadığı yerler olarak değerlendirilse de- madun kavramıyla çözümlenemeyeceği söylenebilir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, kenar mahalleleri, bir insan yahut toplum gerçekliği ve Mehmet Kaplan'ın da belirttiği gibi ahlâk sorunsalının bir yansıması olarak ele almıştır:

“Hüseyin Rahmi, sosyal sefalet meselesini, bir sınıf meselesi olmaktan çok, bir ahlak meselesi olarak ele almıştır. Bazı romanlarında zenginler, ahlak prensiplerini maske gibi kullanan insanlar olarak gösterilmişlerdir. Açlar bu maskeleri yırtarlar ve ahlaksızlıklarını içgüdüleriyle mazur göstermeye çalışırlar.” (Kaplan, 1997: 464)

Cevdet Kudret de Hüseyin Rahmi'nin Birinci Dünya Savaşı'na tanıklık ettikten sonra bireysel uyumsuzluklar yerine 'katlar arasındaki uçurumdan' kaynaklanan çatışmalar yarattığını belirtir. Kudret'e göre Hüseyin Rahmi'nin kurguladığı bu çatışmaların temelinde 'ahlaksızca yaşamayı ilke edinen kişilerin' varlığı önemli rol oynar. (Kudret, 1977: 301)

Can Pazarı (1968) romanında gasp ve yan kesicilik yapan 'Tavcılar' adlı grubun insanları nasıl dolandırdığını öğrendikten sonra bu grubun parasını alanlardan biri olan Veysi'nin Aziz'e söyledikleri, yazarın kenar mahallelerdeki yaşamı, ahlâki açıdan değerlendirdiğini gösteren bir ayrıntıdır. Bu sözler, arka mahallelerde yaşayan insanların –dolayısıyla Hüseyin Rahmi'nin- gayri resmi yollardan geçinseler de ahlâki değerleri göz önünde tuttuğunu gösterir:

“Biz işsizlikten, parasızlıktan, açlıktan küçük bir çete halinde toplandık. Henüz hiç birimiz, elhamdülillâh katil değiliz ve hiçbir vakit katil olmayalım [...] Cemiyetin zavallı insanlarını soyaları soyalım. Bakınız ilk vurgunumuz nasıl oldu. Biz tavcılardan yarı yarıya pay aldık. Ellerinden hepsini kapıp savuşabiliriz. Lâkin onlara da bıraktık. Emeklerinin hakkını tanıdık. Bu centilmence bir çarpış oldu. Onlardan tavcılıklarının vergisini almış olduk.” (Gürpınar, 1974: 89)

Hüseyin Rahmi Gürpınar, kenar mahalle hayatını çoğunlukla bir ahlâk meselesi olarak değerlendirse de kimi zaman bu hayatı, sınıf sorunsalının görünür hali olarak da gösterir. *Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu* (1927) romanında anlatıcı Fatih sokaklarını 'kirli sefil, harap, küskün, endişenâk' ve 'şehrin yanık bağrına hâkim' bir yer olarak tasvir ettikten sonra tanıklık ettiği bu sefaletin sorumlularına öfkelenir:

“Bazılarınız milletin gözyaşı imbiğinden çektiğiniz servetlerle kasalarınız dolu, suratlarınız tertemiz, lordlar gibi menfalarınızdan avdet ettiniz. Kanına ekmek doğradığınız Türklerin arasına yine karıştınız. İktidarınız, hamiyetiniz bir küçük memuriyeti hüsn-i idareye kâfi değilken her birinizin devletin mehamm umurundan sekiz on büyük dolabınız vardı. Çevirdiniz, çevirdiniz, ezdiniz, ezdirdiniz dünyanın altını üstüne getirdiniz. Türk'ü ezdiniz, ezdiniz, ezdirdiniz, soydunuz, soydurdunuz. Şimdi hayran mazlumlarda dolaşıyorsunuz.” (Gürpınar, 2012: 277)

Şeytan İş romanında Muammer Efendi'nin “İstanbul'un dörtte, beşte bir kısmı çatlayıncaya kadar doyuyor amma öbür tarafı topyekun aç...” (Gürpınar, 1970: 23) sözleri de kenar mahalle insanları ile

merkez arasındaki mesafenin sınıf farklılığına dayandırıldığı örneklerden biridir. Ancak bu sınıf farklılığının ideolojik bir düzlemde dile getirilmediğini belirtmek gerekir.

Yazar, kenar mahallelerin fiziki görünümüyle beliren sefaletin sorumlusu olarak siyasi ahlâk düşkünü iktidar odaklarını gösterir. Toplumsal ve siyasal bir eleştiri yapar. Anlatıcının kenar mahallelere bakış açısı, yazarın sıradan insanın düşüncelerine ortak olduğu ve bu insanların dilinden konuştuğu düzlemle eşitlenmiştir. Bu noktada Hüseyin Rahmi anlatıcı ile aynlaşıyor ve kenar mahallelerdeki sefalete, oradaki insanlar gibi bakmış, onların gözünden bu sorunu dile getirmiş olur.

Tartışmanın bir diğer boyutu da yazarın romanlarında yer alan kenar mahallelerin hangi kültür çeşidini temsil ettiği ile ilgilidir. Hüseyin Rahmi'nin romanlarında kenar mahalleler ve bu mahallede yaşayan insanlar, herhangi bir muhalif duruşa sahip olmadıkları için 'karşıt kültür'den çok 'alt kültür' temsilcisi olarak yer alır. Alt kültür, "kendisini oluşturan bütünle, yani onu içine alan kültürle aynı temel değerlere dayanan, fakat onu belirleyen değerlerin, daha çok, ikinci derecede önemi olan değerleri" (Tezcan, 2011: 189) anlamına gelir. Yazarın romanlarında geçen kenar mahallelerde zihniyet bağlamında merkezden uzak yaşayan ve merkezin belirlediği değerlerden habersiz insanlar yaşar. Bu habersiz olma hali, mahallelerin merkezin değerlerinden tamamen kopuk yaşadığı anlamına gelmediği için kenar mahalleler ve buralarda yaşayan insanlar alt kültür temsilcisidir.

Tartışmaların geldiği nokta, Hüseyin Rahmi'nin kenar mahalleleri ve burada yaşayan insanları, bir sınıfın temsilcisi olarak anlattığı ancak bu sınıfsal temsilin bütünüyle toplumsal ve ekonomik açıdan bir eleştiri aygıtı olarak kullanılmadığıdır.

Sonuç

Edebi eserlerde mekân olarak kenar mahallenin tercih edilmesi, gündelik hayatın, sıradan insanların canlı ve gerçekçi yönünü yansıtmak anlamına gelir ve kendiliğinden sosyolojik okumanın önünü açar. Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanlarında kenar mahalleleri yazma anının gerçeklerine uygun bir bakışla anlatmıştır. Yazarın romanlarında kenar mahalleleri anlatmasının iki temel sebebi vardır. Birincisi kendisinin de anlattığı mahallelere benzer bir çevrede büyümüş olması; ikincisi kenar mahallelerin edebiyat anlayışını yansıtmak için uygun mekânlar olmasıdır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında kenar mahalleler, metruk binaları, dar sokakları, kahvehaneleri ve bakımsız hali ile tasvir edilir. Buralarda yaşayanlar da zihniyet bağlamında, ekonomik ve kültürel açıdan merkezden uzak, ahlâki çelişkileri olan batıl inançlara bağlı, yoksul insanlardır. Yoksullukları genellikle argo ve şive taklitleriyle beliren konuşma dilinde, kelime dünyasında da görünmektedir. Dolayısıyla dil de kenar mahalle insanların yoksulluğunu gösteren ayrıntılardan biridir. Kimi zaman anlatıcıların da kenar mahalle insanı oluşu, argonun metinlere yerleşmesini kolaylaştırır ve üsluba içtenlik kazandırır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserlerinde karakterleri konuşturmada kullandığı diyalektik onların sınıfsal konumuna işaret etmekten çok; yerel kimliğinin bir parçasıdır. Yazarın romanlarında merkezden uzak yaşayan kenar mahalle insanları, toplumsal değişimden ve bu değişimin önemli kırılma anlarından haberdar değildir. Gazetelerde kendi hayatlarına benzer olayları takip edip yorumlayan bu insanların çoğu zaman iktidarla ve hâkim kültürle bir sorun yaşamadığı yaşasa da bunu pratiğe dönmüş bir kutuplaşmaya kadar ilerletmediği dikkat çeker.

Yazar, kenar mahalle insanları arasında kadınlara geniş yer ayırmıştır. Kenar mahalleleri anlattığı her romanında kadınları da hurafelere bağlılığı, dedikodu merakı, komik diyalogları ve bazen de kurguyu şekillendiren varlıkları ile anlatır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarındaki kenar mahalle insanların kaderini yaşadığı yerler belirler. Bu bakımdan kenar mahallelerin anlatıldığı romanlarda çatışma unsurları olayların buralarda geçmesi ile doğrudan ilişkilidir.

Kenar mahalleler, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında genel değerlendirmeler yapabilecek kadar geniş yer tutar ve bir kimlik oluşturur. Bu kimlik; Hüseyin Rahmi'nin hayatı, edebi anlayışı, mahallelerin fiziksel görünümü, buralarda yaşayan insanların dili, yoksulluğu ile şekillenir ve gündelik hayatın canlı, gerçek tarafı olarak ön plana çıkar ve eyleme geçen muhalif bir duruşu yansıtmadığı için alt kültür kimliği olarak değerlendirilmelidir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar kenar mahalleleri ve burada yaşayan insanları romanlarında altsınıfın temsilcisi olarak anlatır. Ancak bu temsil, romanlarının, odağına iktidar eleştirisini yerleştiren metinler, olduğu anlamına gelmez. Yazar, eleştirisini yoksulluk ve açlığın eşliğinde yaşayan insan manzaralarını yansıtırken ahlâk sorunsalını ön planda tutarak yapar.

Yazar, argo ve şive taklitleriyle girdiği kenar mahalleleri, buralarda yaşayan yoksul insanların birbirine benzer hayatlarını gündelik hayatın canlı ve gerçekçi tarafı olarak ele alır. Kenar mahallelerin romanlarında yer alması, Hüseyin Rahmi'nin Batılılaşma temi ve tiplerin kullanımıyla şekillenen roman anlayışının da farklı konu ve kahramanlara yönelmesi bakımından önemlidir. Hüseyin Rahmi Gürpınar'la belirginleşen kenar mahalle, kimi zaman gecekondı adını alsa da Cumhuriyet sonrası Türk romanının önemli mekânlarından biri olmuş ve kentleşme eleştirisinin odağında yer almıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarındaki kenar mahalleler, Metin Kaçan, Latife Tekin, Kemal Ateş, İlhan Tarus, Orhan Kemal, Sevgi Soysal, Pınar Kür, Aysel Özakin, Attila İlhan, Selim İleri gibi yazarların eserlerinde kimi zaman sınıf sorunsalının, eşitsizliğin bazen de çarpık kentleşmenin, farklı kültürel atmosferlerin yansıdığı mekân olarak işlenmeye devam edilmiştir.

Kaynakça

- Akçam, Akçam. (2006). *Karnaval ve Türk Romanı*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Aktaş, Şerif. (1997). Ahmet Rasim'in Eserlerinde İstanbul, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aktaş, Şerif. (1990). "Hüseyin Rahmi Gürpınar", *Büyük Türk Klasikleri Cilt 10*. İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları.
- Alver, K. (2013). *Mahalle*. Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, Köksal. (2006). "Edebiyatın Sosyolojik İmkânı". *Edebiyat Sosyolojisi*, Ankara: Hece Yayınları.
- Assmann, Jan. (2015). *Kültürel Bellek*. (Çev: Ayşe Tekin) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Çoruk, Ali Şükrü. (1995). *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Enginün, İnci. (2006). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Göçgün, Önder. (1987). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gramsci, Antonio. (2010) "Madun Sınıfların Tarihi: Metodolojik Ölçüt", *Toplumbilim Dergisi*, Ekim Sayı:25.

- Güneş, Mehmet. (2017). "Aravind Adiga'nın Beyaz Kaplan Romanında Sömürgecilik Sonrası Hint Toplumu Ve Madun Bilinci". *Humanitas Dergisi* 2017, Cilt:5, Sayı:10, s.393-408
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1963). *Kesikbaş*. İstanbul: Pınar Yayınevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1963). *Eşkya İnde*. İstanbul: Nurgök Matbaası.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1966). *Efsuncu Baba*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1967). *Billur Kalp* İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1970). *Şeytan İşi*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1972). *Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1972). *Ben Deli miyim?* İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1974) *Can Pazarı*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (1999). *Gazetecilikte İlk Yazılarım 1888-1898*. Abdullah-Gülçin Tanrıkkulu (haz.) İstanbul: Özgür Yayınları.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi. (2012). *Son Arzu, Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu?* İstanbul: Everest Yayınları.
- Kaplan, Mehmet. (1997). "Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kudret, Cevdet. (1977). *Edebiyatımızda Hikâye ve Roman*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Moran, Berna. (2000). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İlber. (2010). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özbalcı, Mustafa. (1991). "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Bazı Romanlarında Ferdî ve Sosyal Tenkit". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:6 Sayı:1, s.207-220.
- Sevinçli, Efdal. (1990). *Hüseyin Rahmi Gürpınar İnceleme*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (1995). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taştan Zeki-Oto Elif Duran. (2014). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Mahalle Hayatı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Tezcan, Mahmut. (2011). *Sosyolojiye Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık.